

Zitplaatsenplattegrond van de Oosterkerk, circa 1700 (bijgewerkt 1795 en 1803). Ets en gravure door Daniël Stopendaal, handgekleurd. Op de afbeeldingen van het interieur zijn de dooptuin met preekstoel, de banken langs de wanden en de karakteristieke psalmborden duidelijk te zien. N.B. de aanduiding van de windrichtingen op de plattegrond en onder de interieurafbeeldingen correspondeert niet met de bestaande situatie (Stadsarchief Amsterdam).

ter weerszijden van het portaal in de oostgevel waren voorzien van luifels, die op zware kolommen rustten. De dooptuin met voorlezerslezenaar en preekstoel bevond zich tussen en voor de westelijke pijlers, met aan de noord-, west- en zuidzijde bankenblokken. Aan iedere pijler hingen twee psalmborden. In de hoofdbeuk stonden, vanwege de graven, geen vaste banken, zoals dat ook in de meeste andere kerken het geval was. Ook na het verbod op het begraven in de kerken in 18 bleven hier de losse stoelen gehandhaafd. De belangrijkste onderdelen van het meubilair zijn voorzien van symbolische emblemen. De preekstoel bevat rijk gesneden panelen met allegorische voorstellingen van 'Geloof, Hoop en Liefde'. Attributen van het geloof sierden de oorspronkelijke trapleuningen.¹ Palmtakken en slangen met de staart in de bek, symbolen van de overwinning (door het geloof) en het eeuwig leven, komen herhaaldelijk voor op de preekstoel, de psalmborden en het fries boven het noordportaal. Kronen en harpen, als verwijzingen naar Koning David, keren eveneens op verschillende plekken terug, zoals op de

verdwenen koperen lezenaar. Boven het noordelijke kerkportaal bevindt zich tenslotte een rijk gesneden fries voorzien van de spreuk 'Prudentes et Innocentes', verwijzend naar Mattheus 10, 16: 'Weest dan voorzichtig gelijk de slangen en oprecht gelijk de duiven'. In het fries zijn dan ook de spiegel, het symbool van voorzichtigheid, een duif en twee gekronkelde slangen weergegeven, omgeven door een Bijbel, psalmboeken, geldbuidels, een duiventros, graanhalmen, lilies, palmtak en een lauwerkrans. Het had weinig gescheeld of P.J. Hamer (1812-1887), architect van de Nederlands-hervormde gemeente van 1839 tot 1879, ontwierp in 1843 een nieuwe preekstoel. Vanwege de hoge kosten zag de kerkvoogdij van dit plan af. In plaats daarvan wijzigde Hamer in 1846 de draagconstructie van het klankbord boven de preekstoel, waarbij de vier kolommen op de hoeken plaatsmaakten voor de huidige gietijzeren steunen. Bij de herenbanken zwenken de lisenen (pilasters zonder kapitelen) aan de onderzijde uit als de steunberen aan de buitenzijde van de kerk. Dit motief verwijst naar de reconstructie van de Tempel van Salomo door de Spaanse Jezuit Juan Bautista Villalpando, die ook in de Republiek bekend was.

Ter gelegenheid van het 250-jarig bestaan van de kerk in 1921 vervaardigde beeldhouwer Johannes Schröder een gedenksteen van 'zwart gebeitsten' arduinstein met vergulde letters, omkaderd door een randversiering van zandsteen in rococostijl. Bij deze gelegenheid werd ook het fries boven het noorderpor-

taal gelooft en 'weer keurig hersteld'. Het aflagen van het houtwerk in het interieur komt met enige regelmaat terug in de verslagen van de bouwcommissie. Ook de psalmborden zijn op een onbekend tijdstip gelooft en daarna van een nieuwe donkerbruine afwerking voorzien. Op verschillende plekken vallen nog wel resten van verguldsel te ontwaren.

Aanpassingen

Bij een grote onderhoudsbeurt in de jaren 1827-1829 werd de vloer opgehoogd, werden de preekstoel en alle banken, deuren en portalen van 'lak en verf ontbloot zijnde' geschilderd, bijgekleurd en gelakt en werd de kerk schoongemaakt en gewit. Daarmee ontstond het kleurbeeld dat de kerk tot in de tweede helft van de twintigste eeuw zou behouden. Het is aannemelijk dat – ook al kon ik hiervan geen vermelding vinden – de twee herenbanken met kolommen en luifels bij deze operatie verhuisden naar de plek tussen de twee oostelijke pijlers, waar zij tot de restauratie van de kerk zouden blijven staan. Omdat de banken vóór de psalmborden aan de binnenzijden van deze pijlers kwamen te staan zijn deze toen verwijderd en op de kerkzolder opgeslagen, wat door secretaris Bom in zijn gedenkboek uit 1922 nog gememoreerd wordt.² Onbekend is wanneer de twee psalmborden daarna uit de kerk verdwenen zijn.

In 1913 werd de zerkenvloer tien centimeter opgehoogd, bij welke gelegenheid een groot aantal gebroken zerken van plaats verwisselde met gave zerken onder de banken. >